

ВІДГУК

офіційного опонента

заступника директора з наукової роботи та інноваційного розвитку

Інституту агроекології і природокористування НААН,

доктора економічних наук, старшого дослідника **ВИСОЧАНСЬКОЇ Марії Ярославівни**

на дисертацію **БОГДАН Яніни Анатоліївни**

на тему: **«Економічне стимулювання підвищення лісистості**

територіальних громад для досягнення цілей сталого розвитку»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 051 «Економіка»

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт.

У сучасних умовах розвитку національної економіки України проблема раціонального природокористування, зокрема відтворення та охорони лісових ресурсів на рівні базових адміністративно-територіальних одиниць, набуває першочергового значення. Трансформаційні процеси, зумовлені децентралізацією влади, суттєво розширили повноваження територіальних громад у сфері розпорядження земельними ресурсами. Водночас відсутність дієвих, науково обґрунтованих економічних важелів та фінансових інструментів стримує ініціативи місцевого самоврядування щодо лісорозведення на землях комунальної та приватної власності. Громади часто надають перевагу отриманню короткострокових фінансових вигод від низькорентабельного сільського господарства перед капіталізацією довгострокових екологічних активів, що призводить до поглиблення еколого-економічного дисбалансу земельного фонду. Актуальність теми зросла внаслідок масштабних втрат лісового фонду через воєнну агресію, що включають зменшення площі лісів у постійному користуванні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням авторкою аналізом наукових праць українських та зарубіжних учених, логікою та чіткістю поставлених завдань і залученням великої кількості статистичних й аналітичних матеріалів.

Оцінюючи зміст дисертації, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною у світлі представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних досліджень. Наукова достовірність основних результатів дослідження не викликає сумнівів, оскільки вони отримані в результаті комплексної дослідно-аналітичної роботи, опрацювання великої кількості наукових праць та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження законів, явищ і процесів.

Дисертація є завершеною науковою роботою. Сформульовані в роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто авторці. Ознайомлення з дисертацією Богдан Яніни Анатоліївни дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

Загалом, структура й зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертанткою дослідження. Робота насичена статистичним та ілюстративним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці й рисунки легко сприймаються, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя.

Основні положення наукового дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування при розробленні програм еколого-економічного розвитку територіальних громад, оптимізації структури земельних угідь через заліснення деградованих земель та впровадженні фіскальних стимулів для створення комунальних чи приватних лісових насаджень. На загальнодержавному рівні напрацювання авторки можуть слугувати підґрунтям для Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України і Держлісагентства при вдосконаленні нормативно-правової бази повсякденного відновлення лісового фонду, а також для Держгеокадастру в процесі розвитку методик обліку екосистемних послуг.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з плановими науково-дослідними роботами факультету землевпорядкування Національного університету біоресурсів і природокористування України. Отримані результати інтегровані у фундаментальну тему «Новітня концепція створення цифрового Атласу вартості земель України – інструменту регулювання ринкових земельних відносин і просторового розвитку» (номер державної реєстрації 0118U000291, 2018–2020 рр.), у межах якої здобувачкою особисто розроблено цифрову картографічну основу об'єднаних територіальних громад із відображенням лісових масивів для подальшого атласного картографування. Також напрацювання авторки є складником науково-дослідної роботи «Соціально-економічні виклики, реалізація та вдосконалення законодавства України у контексті сталого розвитку» (тема № БФ/39-2021, підтема «Соціально-економічні виклики децентралізаційних процесів і землевпорядної реформи для українського села»).

Достовірність результатів і новизна дослідження. Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною й методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу методів, що відповідають об'єкту дослідження, його цілям, завданням і логіці; кількісним і якісним аналізом статистичних даних, репрезентативністю вибірок і статистичною значущістю емпіричних даних.

Вірогідність результатів дослідження, висновків і пропозицій дисертантки не викликає сумніву. Всі вони підтверджені розрахунками з використанням значного масиву інформаційно-аналітичного матеріалу, а також використанням сукупності загальнонаукових методів і прийомів дослідження. Дисертація має логічно побудовану структуру, переконливі теоретичні узагальнення, методологічну спрямованість виконання досліджень.

Достовірність практичних розробок авторки підтверджені відповідними довідками. Виходячи з цього, можна зазначити, що одержані результати досліджень та основні положення дисертації є достовірними.

Найістотніші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше розроблено механізм економічного стимулювання підвищення лісистості територіальних громад для досягнення цілей сталого розвитку, який базується на впровадженні моделі енергетичної компенсації. На відміну від традиційної грошової ренти, модель передбачає трансформацію орендної плати за використання деградованих земель у гарантовані поставки енергоносіїв (біомаси) та оновлення теплогенеруючого обладнання громади, що створює дієвий економічний стимул для територіальних громад і приватних землевласників через отримання економічної вигоди у вигляді енергоресурсів, забезпечуючи капіталізацію деградованих угідь та збільшення лісового фонду;

удосконалено:

– методичний підхід до проведення моніторингу та інвентаризації лісових земель територіальних громад, що базується на принципах автоматизованої ідентифікації самозалісених ділянок. Шляхом інтеграції даних ДЗЗ та ГІС-аналізу забезпечено високу точність верифікації площ без залучення дороговартісних польових геодезичних робіт, що є важливим для обмежених бюджетів територіальних громад;

– науково-методичні підходи до оцінки еколого-економічних ризиків, який доповнено розрахунком збитків від воєнної агресії (втрата приросту, замінування, деградація ґрунтів), що дозволяє диференціювати державну підтримку громад залежно від ступеня пошкодження їхнього природно-ресурсного потенціалу;

– підходи щодо трансформації деградованих ландшафтів у лісгосподарські та енергетичні активи. Доведено доцільність переходу від короткострокового аграрного використання виснажених земель до стратегії накопичення вартості лісових ресурсів. Обґрунтовано інтеграцію процесів лісовідтворення у систему довгострокового фінансового планування громади як інструменту створення стабільного економічного активу;

набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування необхідності трансформації системи управління лісами в умовах децентралізації. Розширено параметри ідентифікації земельних резервів для заліснення через включення до економічного обороту самозалісених

та малопродуктивних земель, що дозволяє оптимізувати структуру земельного фонду громади згідно з принципами сталого розвитку.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження. Цінність проведеного дослідження полягає у розробленні прикладних економічних інструментів, методичних підходів та практичних рекомендацій, спрямованих на стимулювання лісорозведення, залучення у лісогосподарський оборот самосівних лісів на землях сільськогосподарського призначення та раціональне використання земельних ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації й повоєнного відновлення. Результати дослідження були використані ДП «Ліси України» для оптимізації процесів лісокористування та впровадження новітніх технологій управління ресурсами, що сприяло підвищенню екологічної стійкості лісових масивів. Ряд теоретико-методичних підходів щодо впровадження економічних стимулів та натуральних форм розрахунків за використання земель було використано у діяльність ВО «Укрдержліспроект», що дозволило вдосконалити планування лісорозведення та діджиталізувати процеси землевпорядкування з урахуванням сучасних енергетичних потреб громад (довідка про практичне впровадження № 01-1288 від 15.12.2023 р.).

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 36 наукових працях, з яких 12 колективних монографій, 3 статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 матеріалів наукових конференцій, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття в іншому науковому виданні, 2 свідоцтва про реєстрацію авторського права на науковий твір, 6 тез наукових доповідей.

Основний зміст роботи. Дисертація є науковою працею теоретичного і практичного спрямування. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 389 сторінок.

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано практичне і теоретичне значення основних положень дисертації, її наукову новизну та апробацію.

У **першому розділі** дисертації розкрито теоретико-методологічні основи формування системи економічного стимулювання підвищення лісистості територіальних громад, де з позицій сучасного екологічного менеджменту й економіки природокористування уточнено понятійно-категоріальний апарат, обґрунтовано економічну сутність заліснення як довгострокового процесу капіталізації природних активів та систематизовано детермінанти розширеного відтворення лісових ресурсів в умовах децентралізації влади. Авторкою

сформовано методологічний базис оцінювання потенціалу збільшення лісових площ на місцевому рівні через інтеграцію земельно-кадастрової інформації, фінансових та ринкових інструментів, а також узагальнено прогресивний зарубіжний досвід застосування фінансових регуляторів (екологічних субсидій, податкових пільг, вуглецевих кредитів), що дозволило визначити адаптаційні можливості його імплементації в практику українських громад з метою досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

У **другому розділі** дисертації здійснено комплексний аналіз сучасного стану, тенденцій та еколого-економічних передумов забезпечення сталого розвитку територіальних громад шляхом збільшення площ лісових насаджень. Авторкою проведено оцінку динаміки лісистості на регіональному та місцевому рівнях, що дозволило виявити критичний дисбаланс між фактичними показниками та нормативними екологічними потребами, суттєво загострений руйнівними наслідками воєнних дій і масштабними втратами лісового фонду України. У розділі детально досліджено фінансово-економічний стан лісогосподарських підприємств та структуру капітальних інвестицій у лісовідновлення, внаслідок чого було доведено неспроможність чинних адміністративно-правових важелів розв'язати проблему фінансового дефіциту та стимулювати громади до заліснення. Особливу увагу приділено аналізу наявного земельного резерву, зокрема ідентифікації та систематизації масивів малопродуктивних, деградованих та самозалісених земель сільськогосподарського призначення, які обґрунтовано як головний потенціал для формування комунальних лісових екосистем та розширення екологічного каркаса територій.

У **третьому розділі** дисертації сформовано комплексний організаційно-економічний механізм стимулювання підвищення лісистості територіальних громад та розроблено практичні рекомендації щодо його реалізації в контексті сталого розвитку. Авторкою обґрунтовано інноваційні моделі інтеграції самозалісених і деградованих земель у лісогосподарський оборот громад, зокрема через розроблення натурально-компенсаційного інструментарію та створення енергетичних плантацій. Особливу увагу приділено економічному стимулюванню саме приватних власників малопродуктивних та самозалісених земельних ділянок, для яких визначено механізм диверсифікації доходів за рахунок вирощування енергетичної біомаси, що дозволяє залучити приватний капітал до збільшення лісистості території громади та зміцнення її локальної енергонезалежності.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності. Авторкою відповідним чином оформлені посилання на наукову літературу, формули та нормативно-правові акти. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подано здобувачкою для публічного захисту.

Дискусійні положення та зауваження. Не дивлячись на достатньо високий теоретико-методологічний рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. У роботі детально обґрунтовано фінансово-економічну модель заліснення малопродуктивних та деградованих земель сільськогосподарського призначення. Проте виникає питання: яким чином авторкою пропонується нівелювати потенційний конфлікт інтересів між потребою розширення лісового фонду громади та необхідністю збереження цих земель для ведення традиційного агровиробництва, яке часто забезпечує швидке надходження податків до місцевого бюджету?

2. При оцінці економічного потенціалу підвищення лісистості та легалізації (інституціоналізації) самозаліснених земель авторкою використано ГІС-технології та дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ). Проте в роботі варто було б чіткіше окреслити економічну доцільність та витратність впровадження таких сучасних систем моніторингу безпосередньо для невеликих територіальних громад із дефіцитними бюджетами.

3. Здійснюючи прогностичне оцінювання фінансових результатів лісорозведення у довгостроковому періоді, авторка оперує розрахунками доходів у 100-річному горизонті планування (Розділ 2, с. 148–162). Проте наукова цінність цієї прогностичної моделі суттєво зросла б за умови деталізованого відображення дисконтованого грошового потоку витрат, пов'язаних із проведенням поточних лісгосподарських робіт (як-от освітлення, очищення та інші рубки догляду) на всіх стадіях онтогенезу деревостану. Адже ці операційні витрати мають прямий та відчутний вплив на кінцеву величину чистої приведеної вартості (NPV) сформованого лісового активу.

4. Запропонована у третьому розділі методика вартісної оцінки екосистемних послуг (с. 218–224) потребує більш чіткої інституційної деталізації в частині реальної монетизації депонуючих та кліматорегулюючих функцій лісу на користь бюджетів громад. Дискусійним і не до кінця розкритим залишається прикладний механізм: яким чином місцева влада здатна трансформувати ці екологічні ефекти у грошові ліквідні потоки, враховуючи відсутність в Україні функціонуючого внутрішнього ринку торгівлі вуглецевими квотами?

Вказані дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація Богдан Яніни Анатоліївни на тему: «Економічне стимулювання підвищення лісистості територіальних громад для досягнення цілей сталого розвитку» є завершеною науковою роботою, виконаною самостійно. Наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, достатньо обґрунтовані. Зміст дисертації відповідає меті і поставленим завданням та повністю розкриває тему, за якою виконувалася робота. За змістом і оформленням

дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року, наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Богдан Яніна Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку Інституту агроєкології і природокористування НААН, доктор економічних наук, старший дослідник Марія ВИСОЧАНСЬКА